

КЗ БМР Білоцерківська міська централізована
бібліотечна система

ХРОНОС

Зошит ІХ

**Матеріали засідання краєзнавчого клубу
29 березня 2018 року (частина 1)**

Під загальною редакцією
Євгена Чернецького

Біла Церква
2018

УДК 908 (477.41-21Біла Церква)
Х 94

Дев'яте засідання краєзнавчого клубу "Хронос"
розпочалося 29 березня 2018 р. о 15:00
в актовому залі Центральної бібліотеки
та тривало до 17:00

© КЗ БМР БМ ЦБС, 2018
© Автори, 2018

ЗМІСТ

СПИСОК УЧАСНИКІВ ЗАСІДАННЯ	5
СТАТТІ	7
Чернецький Є. Фрагмент срібляника з Конончі.....	9
Стародуб О. Розвиток фізичної культури у Білоцерківській гімназії на межі XIX – XX ст.)	13
Мартиненко О., Поліщук О. Кирило Стеценко – вчитель та ентузіаст у Білій Церкві	31
Ярмола О. Білоцерківські єврейські релігійні діячі – жертви сталінського терору (1937-1938 рр.)	37
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	41

Білоцерківські єврейські релігійні діячі – жертви сталінського терору (1937-1938 рр.)

Антирелігійна війна, яка розгорнулася на теренах України в 1920-х-1930-х роках, мала різні форми. Загальною практикою радянських державних органів був тиск на священнослужителів та релігійні громади. Провідною ідеєю було поставити релігійне життя під тотальний контроль радянської держави. Архівні джерела дають багато фактичного матеріалу, який ще, багато в чому, не потрапив до наукового обігу істориків України. Проте, про деякі факти ми можемо говорити вже сьогодні. Так, наприклад, за відомостями НКВС Української СРР¹ 01.01.1929 по 01.01.1930 рр. в Білоцерківській окрузі було зачинено²:

	Білоцерківська округа	38 округ
Церков	1	145
Синагог	7	113
Костьолів	1	6
Інших	1	27
Разом	10	291

У 1930-х роках більшість віруючих радянської України припиняє публічне релігійне життя, оскільки це стає небезпечним для власної свободи і, навіть, життя. Саме в цей час у білоцерківській газеті з'являються оголошення, в яких діти публічно

¹ НКВС УСРР (Народний комісаріат внутрішніх справ Української Соціалістичної Радянської Республіки) на певні підрозділи якого, зокрема, було покладено питання контролю та керування релігійним життям в Україні.

² Халайджі В., Ярмола О. Відносини між релігійними громадами та радянською державою на терені Білоцерківської округи наприкінці 1920-х – 1930 рр. // Християнське буття України. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції до 2000-ліття Різдва Христового. 19 жовтня 2000 року. – Біла Церква, 2001. – С. 50.

зрікаються своїх батьків. І не лише “куркулів”, “експлуаторів трудового люду”, а й, зокрема, “мракобісів”, “попів”, “священиків”. В архівних справах є заяви священнослужителів, які публічно зрікалися сану...

Проте, навіть і в той нелегкий час, знаходились люди, зокрема священнослужителі, які не відмовляються від власних переконань. Але правова радянська каральна машина, як ми можемо побачити, жорстоко розправилася з ними: щоб інші навіть не могли подумати про можливість спротиву.

Розсекречені архівні справи, які сьогодні зберігаються у Центральному державному архіві громадських об'єднань України (ЦДАГО України), відкривають нам, зокрема, трагічні сторінки тогочасного життя репресованих сталінською каральною машиною білоцерківців.

Один з них – Тверський Шулим Овсій Гіселевич. Згідно постанови від 2 квітня 1938 року йому висувалися наступні звинувачення: “Тверской создал в Б-Церкви благотворительное общество для оказания помощи еврейскому населению из заграницы. Направлял в Америку письма провакац. характера. Антисов. настроен”³.

Він був заарештований 20 квітня 1938 р. і утримуватися під вартою у Київській в'язниці⁴. В анкеті заарештованого про нього, зокрема, подаються такі відомості: 1894 р. н., б/партійний, єврей, освіта – нижча, репресіям при радянській владі раніше не піддавався, зобов'язаний служити в тиловому ополченні⁵.

Згідно протоколу допиту від 8 травня 1938 р. Тверський Ш. О. Г. на час арешту мешкав у Києві по вул. Спаській, буд. 18, кв. 1; працював у швейній майстерні Головцукру сторожем⁶; мав сім'ю:

³ ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 58831, арк. 2.

⁴ ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 58831, арк. 2, 30-31зв.

⁵ ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 58831, арк. 6-6зв.

⁶ У довідці, яка була видана підсобною швейною майстернею Головцукру (Українська контора постачання цукрової промисловості) від 29 серпня 1938 року зазначається, що Тверської Ш. О. Г. працював охоронцем з 10 лютого по 20 квітня 1938 р. (ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 58831, арк. 45).

дружина – Фейга Лейбівна (1894 р. н.), сини – Абрам Шулимович (1925 р. н.) та Ізраїль Шулимович (1926 р. н.). Про себе повідомляв: “Я уроженец г. Белая Церковь. Жил я при родителях, отец был раввин в Белой Церкви. Мы жили при отце я и два брата. Тверской Арон Овсей Гиселевич, 60 л. Тверской Гинах Овсей Гиселевич, 53 года. Один из них Гинах выехал в Америку в 1920 году. Я с ним имею переписку и получаю от него посылки. У меня так же в Америке есть двоюродный брат Фридман Хаим, который мне тоже высылает посылки из Америки. Тверской Арон Овсей Гиселевич в данное время проживает в Овруче, работает «резником», служитель культа. Я с 1919 года нахожусь в Киеве. Работал раввином с 1921 года до 1934 года, когда закрылась синагога. Я нелегально собирал в себя на квартире верующих и проводил периодически моления до момента ареста”⁹.

У звинуваченні від 29.09.1938 р., затвердженому пом. нач. УНКВС по Київській області ст. лейт. держбезпеки Павличевим, зокрема зазначалося: “... Обвиняется... в том, что: проводил нелегальные собрания верующих и занимался клеветой на СССР т. е. совершил преступление, предусмотренное ст. 54-10 УК УССР...”¹⁰.

У проханні жінки Тверського – Фейги Лейбівни переглянути справу в кінці березня 1939 р. було відмовлено¹¹. Так само через майже півтора року потому були відхилені скарги й самого засудженого Тверського Ш. О. Г.¹².

Під час перегляду справи у квітні 1989 р. зазначалося, що Тверський Шулим Овсій Гіселевич 29 жовтня 1938 р. на підставі ст.

⁷ ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 58831, арк. 8.

⁸ Згідно з рішенням Київського губліквідкома (протокол № 12 від 30.06.1934 р.) було зачинено єврейський молитовний будинок в Білій Церкві, який знаходився в квартирі рабина Шуліма Тверського.

⁹ ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 58831, арк. 9.

¹⁰ ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 58831, арк. 24.

¹¹ Там само, арк. 26-31зв.

¹² Там само, арк. 50.

54-10 КК УСРР “сослан в Казахстан¹³ сроком на 5 лет”. Подальша доля його – не відома¹⁴.

Серед єврейських релігійних діячів Білої Церкви, що стали жертвами сталінських репресій, – рабин Шапіро Лузер Аронович. Він був заарештований 24.10.1937 р. і ув’язнений у білоцерківський в’язниці відповідно до постанови від 17.10.1937 рр.¹⁵. Перед арештом, в його квартирі по вул. Бердичівська, 32 був проведений обшук (ордер від 17.10.1937 року)¹⁶.

Підставою для обшуку та арешту стала заява до НКВС, де Л. А. Шапіро звинувачували у тому, що він пише листи в Америку, про те, що євреї в Білій Церкві бідують і потребують допомоги¹⁷.

В анкеті заарештованого про Л. А. Шапіро зазначено наступні відомості: народився у 1879 р., рабин, соціальне походження – із сім’ї релігійного культу, освіта – домашня, за радянської влади – “не судим”, на утриманні дружина Марія Гітля (57 років) та донька Хая Луїзерівна (20 років)¹⁸.

На підставі рішення трійки при КОУ НКВС від 20.11.1937 р. Лузер Аронович Шапіро був засуджений до десяти років таборів. Але вже 9.03.1938 р. ця справа була переглянута й він був засуджений до розстрілу¹⁹, а його майно конфісковане²⁰.

¹³ У заяві від 06.07.1939 р. – Східний Казахстан (ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 58831, арк. 36-36 зв.).

¹⁴ Там само, арк. 57-57 зв.

¹⁵ ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 60318, арк. 1-1 зв.

¹⁶ ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 60318, арк. 3, 5-5 зв.

¹⁷ ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 60318, арк. 6, 7.

¹⁸ ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 60318, арк. 4-4 зв.

¹⁹ “Выписка из акта. Постановление Тройки УНКВД по Киевской области от 9-го марта 1938 г. о расстреле Шапиро Лузер Аронович 1879 г. рожд. Приведено в исполнение 22 марта 1938 г. В 24 час.” (ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 60318, арк. 20).

²⁰ ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 60318, арк. 18-18 зв., 19.

Наукове видання

Хронос. Зошит ІХ
Матеріали засідання краєзнавчого клубу
29 березня 2018 року (частина 1)

Під загальною редакцією
Євгена Чернецького

Коректор Олена Бульда
Комп'ютерний набір авторів
Макет Є. Чернецького

На обкладинці та титульній сторінці вміщено
фото фрагменту срібляника з Конончі (аверс)

Підписано до друку 08.10.2018 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Гарнітура "Palatino Linotype". Друк офсетний.
Зам. № 2360

Друк ТОВ "Білоцерківдрук"
м. Біла Церква, бульвар Олександрійський, 22,
Тел. 045-63-5-16-18